

 <https://doi.org/10.30563/turklad.1365957>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 25.09.2023
Kabul Tarihi / Accepted date	: 04.12.2023
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2023

Atıf / Citation

Bilir, B. - Yılmaz, A. (2023). Özbek Edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKİAD)*. 7. Cilt, 2. Sayı, 249-260.

ÖZBEK EDEBİYATINDA TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK*
Socialist realism in uzbek literature
BAYRAM BİLİR¹ - ARİF YILMAZ²

Öz

Toplumcu gerçekçilik, insanı toplumsal ilişkilerinde ele alarak, toplumsal gerçekleri devrimci bir biçimde ve Marksist bir yaklaşımla yansıtmayı amaçlayan bir edebiyat akımı olarak tanımlanabilir. Sosyalist gerçekçilik terimi ilk kez Gronsky tarafından 23 Mayıs 1932'de Sovyetler Birliği'nde yayınlanan Literaturnaya Gazyetta'da (Edebiyat Gazetesi) kullanılmıştır.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, insanlık tarihinde yeni bir dönem olan sosyalizm çağını başlatmış, 1924 yılında ise Sovyet devleti içindeki halklara özerk cumhuriyetler kurma hakkı verilmiş, bununla Sovyet devleti içindeki halklara sözde siyasi, ekonomik ve kültürel kalkınma yolunun açılması amaçlanmıştır. Büyük Ekim Devrimi sonucunda Sosyalist Devrim ve Leninist ulusal politikanın ardından Özbek Sovyet edebiyatı da dâhil olmak üzere Sovyet halk edebiyatları yeni bir edebiyat türü olarak şekillenmiştir.

Bu çalışmada Özbek Sovyet Edebiyatının toplumsal ve siyasal etkenlere bağlı olarak ortaya çıkışı ve oluşumu ele alınacak, dönemin ihtiyaçlarına göre Özbek yazarların ortaya koyduğu eserler hakkında detaylı bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: 20. Yüzyıl Özbek Edebiyatı, Toplumcu Gerçekçilik, ÖSSC, SBKP

* Bu çalışma Uşak Üniversitesi'nde Bayram Bilir tarafından hazırlanan "Türk ve Özbek Edebiyatlarında Toplumcu Gerçekçi Romanların Kronotopları" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Doktora öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Uşak / TÜRKİYE. el-mek: bayrambilir33@hotmail.com.

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8362-4390>

² Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Uşak / TÜRKİYE. el-mek: arif.yilmaz@usak.edu.tr.

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2652-3649>

Abstract

Socialist realism can be described as a literary movement that aims to reflect the social realities in a revolutionary way and with a Marxist approach, by considering the human in their social relations. The term socialist realism was first used by Gronsky in *Literaturnaya Gazyetta* (Literary Newspaper) published in the Soviet Union on May 23, 1932.

The Great October Socialist Revolution ushered in a new era in human history, the epoch of socialism. The peoples within the Soviet state were given the right to establish autonomous republics in 1924, and it was aimed to open a wide and smooth political, economic and cultural development path for the peoples within the Soviet state. As a result of the Great October Revolution and after the Socialist Revolution and Leninist national policy, Soviet peoples' literatures, including Uzbek Soviet literature, was shaped as a new type of literature.

In this study, the emergence and formation of Uzbek Soviet Literature depending on social and political factors will be discussed. According to the needs of the period, detailed information will be given about the works written by Uzbek authors.

Keywords: 20th Century Uzbek Literature, Socialist Realism, USSR, CPSU.

1. Giriş

Toplumcu gerçekçilik, sanatın toplumu yönlendirme, onu değiştirme ve geliştirme işlevinin olduğunu savunan sanatsal bir harekettir. Buna göre, toplumsal bir varlık olan yazar, içinde bulunduğu toplumu en ideal seviyeye ulaştırmak, ekonomik temellere bağlı sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak, kapitalist toplum düzeninin yerine, sosyalist toplum düzenini kurmak amacıyla kalemını kullanmalıdır (Cömert, 2012:1).

Toplumcu gerçekçiliğin kaynağı marksist felsefedir. “Bu felsefe, bir yanıla bugün Batıda felsefe deyince anlaşılın, felsefe problemleri alanını inceleyen, bilgi teorisi, ontoloji ve bilim felsefesi gibi disiplinleri içine alan dialektik materyalizm’e, öbür yanıla da bir tarih felsefesi, bir toplum felsefesi demek olan tarihsel materyalizm’e dayanır.” (Tunalı 1993:13).

Marksist felsefeyle içiçe bir terim olan “Marksizm, tarihsel-kültürel gelişmeyi maddi ve ekonomik etkenlerle açıklayan, tarihsel materyalizm adını alan, kapitalist düzeni devrim ile değiştirerek sosyalist bir düzen kurmak isteyen bir eylem felsefesi ve ideolojidir.” (Tunalı 1993, 29). Marksizm’in tanımında yer alan eylem, sürekli devrimi ve düşünce etkinliğini simgeler. Marks’a göre; “filozoflar dünyayı şimdiye kadar farklı yorumlamışlardır; şimdi önemli olan dünyayı yorumlamak değil, dünyayı değiştirmektir.” (Tunalı 1993:27).

Marksizm kapitalist toplum düzeninin yapısını ortaya koyduktan sonra bu düzenin işçi hareketi sonucu ‘Komünizm’ ile sonuçlanacağını öngörür. Nitekim 1917 yılında Rusya’da gerçekleşen ‘Ekim Devrimi’ sonucunda Sosyalist toplum yapısını benimseyen bir devlet kurulur. Bolşevik ihtilâliyle kurulan devletin lideri Lenin, kurduğu devletin yapısını Marksizm’in belirlediği prensiplere göre oluşturur. Bunun doğal sonucu olarak Marks’ın üst-yapı içinde değerlendirdiği edebiyat da sosyalist bir yaklaşımla ele alınır. İşte toplumcu gerçekçilik böyle bir ortamda hayat bulur (Bunarcıoğlu, 2008:4).

Rusya’da devrimci sosyalizmin öncülerinden olan ve “Nasıl Yapmalı?” adlı romanıyla dönemi içinde önemli isimlerden birisi haline gelen Çernişevski, Sovyet Rusya’dan dünyaya yayılan toplumcu gerçekçilik akımının oluşmasına müsait bir zemin hazırlayanlardandır. Toplumcu gerçekçilik için en önemli unsur olan ‘olumlu ve ideal tip’ kavramı Çernişevski’nin romanlarında hayat bulur.

Toplumcu gerçekçiliğe yön veren bir diğer isim Maksim Gorki’dir. Ahmet Oktay hem görüşleri hem de verdiği eserleriyle toplumcu gerçekçiliğin kurucusunun Gorki olduğunu söyler (Oktay, 2000:105). Eleştirel gerçekçiliğin toplumları yönlendirmede yeterli olmadığını düşünen

Gorki, bu amacın yerine gelebilmesi için Marksist öğretisi içinde gelişen bir edebi yaklaşıma ihtiyaç duyar. Bolşevik İhtilâli öncesi yayımladığı Ana (1907) adlı romanıyla Rus edebiyatında önemli bir yer edinen Gorki, geliştirdiği ‘olumlu tip’ kavramıyla ‘devrimci romantizm’i doğurur (Dinçer, 2008:6-79).

Çarlık Rusya’nın Türkistan’ı işgaliyle birlikte Özbek edebiyatında roman, tiyatro ve hikâye gibi yeni türlerle beraber 1920’li yıllarda romantik, realistik akımlar, mizahî eserler ve nazarı düşünceler öne çıkmaya başlar (Yuldoshev, 2013:93).

Özbek edebiyatında toplumcu gerçekçilik yönteminin oluşumu öncelikle yeni Özbek edebiyatının kurucusu olarak kabul edilen Hamza Hakimzade Niyazi ismiyle yakından ilgilidir. Hamza Hakimzade Niyazi’nin “Boy ile Hizmetçi” (1918) adlı drama eseri Özbek Edebiyatında toplumcu gerçekçiliğin ilk örneği olarak kabul edilir. Çünkü Hamza Hakimzade Niyazi’nin bu eserinde “gerçeklik” farklı toplumsal sınıflar açısından yansıtılmış ve parti perspektifiyle “sosyalist devrim” fikri net bir şekilde ifade edilir. Hamza Hakimzade Niyazi’nin bu eserinden sonra Özbek edebiyatında toplumcu gerçekçilik ilkeleri daha güçlü bir yer edinmeye başlar. Bu alanda Musa Oybek ve Abdulla Kahhar gibi yazarların eserlerinin önemi artar. Çünkü her şeyden önce bu iki yazarın eserleri toplumcu gerçekçiliğin gerekliliklerini net bir biçimde karşılar. Diğer yandan, bu yazarların eserleri, toplumcu gerçekçiliğin sanatçıya hayatı gerçekçi bir şekilde yansıtması için fırsat verdiğini gösterir. (Mirzayev-Daniyarov, 1978:24).

Özbek Edebiyatında toplumcu gerçekçiliğin nasıl ortaya çıktığı sorusu, öncelikle yazarların Sovyet gerçekliğine, yani sosyalist devrime karşı gösterdikleri tutumla bağlantılıdır. Hamza Hakimzade Niyazi, Abdulla Kadiri, Sadrettin Ayniy gibi yazarlar Ekim Sosyalist Devrimi’nin ardından aktif olarak sosyalizme katılmaya karar verirler. Bu nedenle bu isimler Özbek edebiyatında toplumcu gerçekçiliğin öncüleri olarak kabul edilir (Sultan, 1977:118). Toplumcu gerçekçilik, yazara yalnızca modern sorunları değil aynı zamanda geçmişin gerçekliğini de doğru bir şekilde yansıtması için vazifeler verir. Örneğin; “Zengin ile Hizmetçi” (Hamza Hakimzade Niyazi), “Mihrapan Akrep” (Abdulla Kadiri), “Nevoi”, “Kutlu Kan” (Musa Oybek), “Fergana Şafağa Kadar” (Mirzakalon İsmaili) gibi romanlar Özbek halkının geçmişteki yaşamını, toplumcu gerçekçilik yöntemini esas alarak “gerçekçi” bir şekilde ele alır (Mirzayev- Daniyarov, 1978:25).

Özbek Şûra Edebiyatı çalışmalarında toplumsal gerçekçilik ve buna bağlı bazı teorik problemler üzerine çeşitli bilimsel eserlerin yayınlandığı bilinir. Yayımlanan eserlerde toplumcu gerçekçiliğin kendine özgü bazı özellikleri ele alınıp açıklanmaya çalışılır. Özbek Şûra Edebiyatı da dahil olmak üzere diğer ulusal edebiyatlarda toplumcu gerçekçilik yönteminin ortaya çıkmasında Rus Edebiyatı tesiri görülür. Özbek yazarları, toplumcu gerçekçilik yöntemiyle eserler verebilmek için bu yöntemin kurucusu olan Maksim Gorki’den etkilenirler ve özellikle onun “Ana” romanını örnek alırlar (Yokubov-Mamajonov, 1971:12).

Özbek Şûra Edebiyatının kendine has özellikleri olduğu gibi gelişim yolları ve aşamaları da bulunmaktadır. Bununla birlikte Özbek Şûra Edebiyatının tarihi Ekim Sosyalist Devrimi’nden başlayarak bağımsızlık dönemine kadar olan zaman dilimini içine almaktadır. Özbek Şûra Edebiyatının gelişimi ve şekillenmesi dönemlere ayrılırken, sosyalizme maruz kalmış toplumun dönüşüm aşamaları ve farklı dönemlerde edebiyatın kendine özgü gelişim özellikleri ve nitelik değişimleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Özbek Şûra Edebiyatının oluşumu ve gelişimi, sosyalizme zorlanmış Özbek toplumunun ortaya çıkışı ve gelişimi ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Sodik, 1976: 18). Sosyalizm tesirindeki Özbek toplumunun gelişim aşamaları birbirinden farklı olduğu gibi, Özbek Şûra Edebiyatının gelişim aşamaları da kendine has özellikleriyle birbirinden farklıdır. Özbek Şûra Edebiyatının tarihî gelişimi yukarıda sayılan özelliklere göre beş döneme ayrılabilir (Mirzayev- Daniyarov, 1978:34).

1. Ekim Sosyalist Devrimi Döneminde Özbek Şûra Edebiyatı (1917-1929).
2. Sosyalizm Döneminde Özbek Şûra Edebiyatı (1929-1941).

3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Özbek Şûra Edebiyatı (1941-1945).
4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yıllarda Özbek Şûra Edebiyatı (1945-1956).
5. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi Sonrası Dönemde Özbek Şûra Edebiyatı (1956-1991).

2. Ekim Sosyalist Devrimi Döneminde Özbek Şûra Edebiyatı (1917-1929)

Ekim Sosyalist Devrimi, insanlık tarihinde yeni bir dönem olan sosyalizm çağını başlatır. Bu gelişmeden sonra 1924 yılında Sovyet devleti içindeki halklara ekonomik ve kültürel gelişme yolunun açılması amacıyla özerk cumhuriyetler kurma hakkı verilir (Hayit, 1975: 260). Bu tarihî olayların gerçekleşmesine katkı sağlama sürecinde sosyalizm tesirindeki Sovyet edebiyatı oluşmuş ve gelişmeye başlar. Sovyet edebiyatı o dönemde çok yeni olmasına rağmen devrimin başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynar. Yeni bir edebiyat türü olarak Sovyet edebiyatının oluşmasında Komünist Parti'nin kültür ve edebiyata ilişkin talimatları da belirleyici bir rol üstlenir (Mirzayev- Daniyarov, 1978:36).

Lenin'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi 3. Kongresi'nde (1920) yaptığı konuşma, yeni bir kültür türü yaratma çalışmalarının hızlandırılmasında önemli rol oynar. Çünkü bu konuşmada yeni Sovyet edebiyatının kültürel inşası ve geliştirilmesi alanındaki parti politikalarına yer verilir. Bu kongrede Lenin, sosyalizmin kapitalizmin miras aldığı tüm kültürler üzerinde inşa edilmesi gerektiğini ve kapitalizmi anlamadan komünist toplumsal yaşamın görülemeyeceğini özellikle ifade eder (Lenin, 1953:58).

1920'li yıllarda Özbekistan'da Sovyet düşüncesine ideolojik olarak karşı çıkan bir edebiyat grubu ve bazı milliyetçi yazarların yanı sıra ideolojik olarak Şûra Edebiyatına bağlı bulunan Hamza, Ayniy ve Gayrati gibi yazarlar da vardı. 20'li yılların ilk yarısında birinci grubun milliyetçi yazarları, edebî bir güç olarak doğrudan Sovyet iktidarına karşı savaşırlar. Bunun sonucu olarak bu yazarlar yavaş yavaş edebiyat dergilerinden dolayısıyla da edebiyat sahnesinden uzaklaştırılır. Bu milliyetçi yazarlardan bazılarının daha sonra yeni hayatın etkisiyle Sovyet konumuna geçtikleri de bilinmektedir. Bu durum onların çalışmalarında da hissedilir. Pek çok şair ve yazar Sovyet baskısı nedeniyle propaganda şiirleri yazmak zorunda kalmış, bazıları ise bunu memnuniyetle yapar. Çünkü bu sürecin sonunda yaşamak, bir parça ekmek bulmak ve en önemlisi ailesini sağ salim korumak vardır (Kocaoğlu, 1996:5).

1920'li yıllara gelindiğinde parti tesiri edebiyat alanında da kendini göstermeye başlar. Bu durum karşısında Merkezi Komite'nin 18 Haziran 1925 tarihli "Partinin Edebiyat Alanındaki Politikası Hakkında" kararıyla Komünist Partinin edebiyat programı belirlenmiş olur. Kararla birlikte edebiyat eleştirisinde "grupçuluk" ve "zorbalık" kınanır ve Sovyet yazarlarının sanatsal becerilerini geliştirmeye yönelik girişimler teşvik edilir. Bununla birlikte kararda, "yoldaş" olarak adlandırılan yazarlara yapıcı davranılması ve sosyalist toplumun inşasında kullanılması gerektiği özellikle vurgulanır. Yoldaşlara karşı dikkatli davranılması ve onların bir an önce komünist ideolojinin safına geçmelerini sağlayacak koşulların oluşturulma gerekliliği yönergeyle açıklanır. Partinin bu kararından sonra pek çok "yoldaş" Sovyet pozisyonu olarak Sovyet yazarı haline gelir (Mirzayev-Daniyarov, 1978:41).

Ekim Devrimi sonucunda sosyalist devrim ve Leninist politikanın ardından Özbek Şûra Edebiyatı da dahil olmak üzere Sovyetler içindeki halklarının edebiyatı yeni bir edebiyat türü olarak şekillenir. 1920'li yıllarda Özbek edebiyatında romantik, gerçekçi, mizahi eserler ve teorik fikirler ön plana çıkar (Yuldashev, 2013:93) ve toplumcu gerçekçi nesir yeni bir düzyazı alanı olarak şekillenmeye başlar.

Bununla birlikte Özbek gerçekçi nesrinin ortaya çıkışı ve gelişim aşamalarının birçok farklı yönü vardır. Ekim Sosyalist Devrimi öncesindeki dönemde Özbek edebiyatında bugünkü anlamıyla gerçekçi düzyazının henüz tam olarak oluşmadığı, modern roman ve öykülerin bulunmadığı bilinmekteydi. Ancak bu, geçmişte Özbek edebiyatında nesir geleneğinin olmadığı

anlamına gelmemektedir. Aslında Özbek edebiyatı köklü bir geçmişe ve geleneklere sahip edebiyatlardan biridir. Gelenekler geçmiş yıllarda Özbek edebiyatında bir dereceye kadar düzyazıda mevcuttu ve bu gelenekler edebiyatta çeşitli biçimlerde uzun süre varlığını sürdürmüştür. Nasiriddin Rabguzi'nin "Kıssas-ül Enbiya" (13.-14. yüzyıllar), Nevai eserlerindeki hikâyeler (15. yüzyıl), Babür'ün "Baburname" (16. yüzyıl) eserindeki sahneler Özbek nesir geleneğinin eski çağlardan beri devam ettiğini gösterir. (Mirzayev-Daniyarov, 1978: 53).

Özbek edebiyatında gerçekçi nesrinin oluşum ve gelişiminde bir yandan Özbek folkloru ve klasik edebiyatından örnekler, diğer yandan Rus realist nesrinin büyük etkisi olmuştur. Bu etkileşimin sonucu olarak 20'li yıllarda Özbek edebiyatı Sadreddin Ayniy'nin "Buhara Celladları" (1922), Abdullah Kadiri'nin "Ötgen Künler" (1925) ve "Mihraptaki Akrep" (1929) gibi romanlarıyla zenginleşir.

Özbek nesrinin modern anlamda ilk örnekleri arasında yer alan bu eserler, konularının yanı sıra yazım becerileri ve yazarlarının üslubu bakımından da birbirinden farklılık gösterir. Örneğin Sadrettin Ayniy'nin "Buhara Celladları" (1922) adlı eserinde hanın ve adamlarının işleriyle birlikte Buhara cellatlarının vahşeti hicivli bir şekilde işlenir. Eserde yazar, hanlığın cellatlarını sanatsal bir metaforla hicveder ve hanın kendisini baş cellat olarak aksettirir. Ayniy'nin bu eseri Özbek edebiyatının modern anlamda gerçekçi nesre geçişinde önemli rol oynar (Mirzayev- Daniyarov, 1978:54).

Usta nesir yazarı Abdullah Kadiri'nin "Ötgen Künler" (1922-1925) romanı, Özbek gençliğinin aydın temsilcilerinin hayatını ve hayallerini anlatır. Romanda feodal beyler arasındaki savaşlar şiddetle eleştirilir. "Ötgen Künler" romanında, sömürü sisteminin insanları tamamen insan haklarından mahrum ettiği ve çeşitli baskılara maruz bıraktığı eski geleneklerin geçersizliği ortaya konulmaya çalışılır ve yazar bu konuları büyük bir ustalıkla anlatır. (Kadiri, 2021:29-367). "Mihraptaki Akrep" romanı ise Kadiri'nin toplumcu gerçekçiliğinin ilkelerini kavradığını gösterir. Meşhur doğubilimci Bertels, Abdullah Kadiri'nin "Ötgen Künler" (1925) ve "Mihraptaki Akrep" (1928) gibi eserleri için "Dünyada beş roman ekolü vardı: Fransız, İngiliz, Rus, Alman ve Hint. Şimdi altıncı ekol olarak Özbek ekolü ortaya çıktı, bu ekol ise Abdullah Kadiri tarafından kurulmuştur³" der. Abdullah Kadiri'nin 1920'li yıllarda "Ötgen Künler" ve "Mihraptaki Akrep" gibi romanları yazması Özbek edebiyatı için önemli bir gelişmedir. Çünkü Özbek edebiyatının pek çok ünlü yazarı Abdullah Kadiri'nin eserlerinden ders almıştır (Yaşın, 1976:24-25).

Bunun gibi gelişmeler ışığında 20'li yıllardan itibaren Özbek edebiyatında nesir türünden birçok eser oluşturulmuş, modern gerçekçi nesir ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Abdullah Kadiri gibi büyük bir sanatçının edebiyat alanına girmesi Özbek edebiyatı için önemli bir olay olarak yorumlanmıştır.

3. Sosyalizm Döneminde Özbek Şûra Edebiyatı (1929-1941)

Çok uluslu Sovyet edebiyatı bu dönemde ülkede meydana gelen bazı değişikliklere bağlı olarak gelişme gösterir (Yokubov-Mamajonov, 1971:4). Sovyet edebiyatının bu gelişiminde, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 23 Nisan 1932 tarihli "Edebiyat ve Sanat Örgütlerinin Yeniden Düzenlenmesi Hakkında" kararı ve Birinci Tüm Birlik Sovyet Yazarları Kongresi (1934) büyük rol oynar (Yokubov-Mamajonov, 1971:7). Parti Merkez Komitesinin bu kararı, Sovyet edebiyatının gelişim tarihinde yeni bir aşamanın başlangıcına yol açar. Bu önemli parti belgesinde, "sosyalist inşada elde edilen önemli başarılarla dayanarak, edebiyat ve sanatın hem nicelik hem de nitelik bakımından önemli ölçüde büyüdüğü" özellikle vurgulanır. Bu kararın açıklanmasının ardından, 1932'de SSCB Sovyet Yazarlar Birliği'nin organizasyon komitesine, Tüm Birlik Sovyet Yazarları Kongresi'ni toplama ve ilgili örgütsel sorunları çözme görevi verilir. Bunun sonucu olarak 1934 yılında kongre

³ Yevgeniy Bertels. Sovet Ozbekistoni Gazeteti, 1967, 2. sayı.

toplanır. SSCB içinden ve dışından 52 milletten temsilci Birinci Tüm Birlik Sovyet Yazarları Kongresi'ne katılır. Örneğin; bu kongreye Özbekistan'dan Sadrettin Ayniy, Gafur Gulam, Ziya Said, Nazir Safarov gibi yazarlar katılır. Bunun yanında kongreye 50'ye yakın yabancı entelektüel yazar da konuk olarak iştirak eder (Mirzayev-Daniyarov, 1978:77).

Kongrenin ana konuşmacısı olan Maksim Gorki konuşmasında, burjuva edebiyatının krize girdiği bir dönemde Sovyet edebiyatının büyük bir başarıyla geliştiğini kaydeder ve Sovyet edebiyatının sadece Rus dilinde bir edebiyat olmadığına aynı zamanda SSCB içindeki tüm halklar tarafından oluşturulması gereken çok uluslu bir edebiyat olduğuna dikkat çeker. Gorki, konuşmasının sonunda ulusal cumhuriyetlerde yeni edebiyatın geliştirilmesine ciddi önem verilmesi çağrısında da bulunur⁴.

Bununla birlikte Birinci Tüm Birlik Sovyet Yazarlar Kongresi öncesinde Sovyetler Birliği içindeki cumhuriyetlerde de yazarlar kongreleri düzenler. Örneğin; Özbekistan Sovyet Yazarları Birinci Kongresi'nde Düzenleme Komitesi Başkanı Rahmat Macidi "Edebiyat Hareketinin Yeniden İnşasının Sonuçları ve Yazarların Görevleri" başlıklı bir konuşma yapar ve bu konuşmadaki bazı bölümler kongre üyeleri tarafından tartışılır. Kongrede diğer bir konuşmacı olan Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Akmal İkrarov ise Özbek Şûra Edebiyatının durumuna ve önündeki önemli görevlere vurgu yapar (Mirzayev, 2005:16).

Bu dönemde Özbek edebiyatının pek çok örneği Rusça üzerinden çevre ülkelerin dillerine tercüme edilir. Özbek edebiyatının SSCB'de ve dünyada tanınmasında çeviri eserler önemli rol oynar. Bunun sonucu olarak 1930'lu yıllarda Özbek edebiyatı hızla büyür.

1930'larda Özbek nesri Sadrettin Ayniy, Abdullah Kadiri, Musa Oybek, Gafur Gulam, Abdullah Kahhar, Hüseyin Şems, Parda Tursun gibi yazarların eserleri sayesinde toplumcu gerçekçilik yolunda daha da gelişir (Mirzayev, 2005:15). Bu yazarların eserlerinde sosyalist sistemin büyüklüğünü gösterme ve "vatanseverlik" fikirleri teşvik etmeye özel önem verilir (Yokubov-Mamajonov, 1971:12).

1930'lu yıllarda ortaya konulan eserlerde "Sovyet" gerçekliğini anlatırken yaşamdaki çatışmaları gündeme getiren Abdullah Kahhar, eski ile yeni arasındaki mücadelenin çeşitli biçimlerini anlatarak yaşamdaki bazı ahlaksızlıkları da ortaya çıkarmayı amaçlar. Bunun sonucunda Abdullah Kahhar, 1930'larda yetenekli bir toplumcu gerçekçi yazar ve usta bir romancı olarak tanınır ve ünlenir (Mirzayev- Daniyarov, 1978: 106). Diğer yandan 1930'lu yıllarda Özbek Şûra Edebiyatında öykü türünün yanı sıra gerçekliği destansı ölçüde anlatan romanlar da gelişir. Özbek Şûra Edebiyatında epik eserler olarak kabul edilen "Dokunda", "Kullar", "Kutlu Kan" gibi tarihi romanlar da aynı dönemde yazılır (Mirzayev, 2005:27). Bu eserlerde Özbek halkının geçmişle sosyalist yeni yaşamı karşılaştırmasına yardımcı olma amaçlanır. Bu durumun en bariz örneklerinden birisi olan Sadrettin Ayniy'nin "Dokunda" (1930) adlı romanı, sosyalist devrimin arifesinde Özbek ve Tacik halklarının zorlu yaşamlarını, halkın hanlık rejimine karşı özgürlük mücadelelerini ve Sovyet dönemindeki yaşamlarını anlatır.

1930'lu yıllar Özbek nesrinde Musa Oybek'in "Kutlu Kan" (1940) adlı romanı özel bir yere sahiptir. Bu romanda Özbek halkının Ekim Devrimi arifesindeki hayatı, zalimlere karşı verdiği özgürlük mücadelesi geniş bir planla anlatılır. Çalışma, Bolşeviklerin Özbek işçilerinin devrimci bilincinin oluşmasında büyük etkiye sahip olduğunu gerçekçi bir şekilde anlatmayı amaçlar. "Kutlu Kan" romanı Özbek nesrinde toplumcu gerçekçiliğin oluşumu adına önemli bir aşamadır. Romanda yaşamın gerçekliği, tüm varlığı ve karmaşıklığıyla, devrimci gelişim ışığında ustaca sergilenir. Romanın ana karakteri olan Yolcu, Ekim Devrimi'nin arifesinde bir devrimci olarak şekillenmeye başlayan genç bir Özbek çiftçinin genelleştirilmiş bir imgesidir (Oybek, 2021:3-365). Yazarın eserin dilini dikkatli ve ustaca kullanması, Kutlu Kan romanının

⁴ Literaturnaya Gazeta, 23.08.1934, No. 109.

okuyucular tarafından geniş ölçüde okunup sevilmesinde de büyük rol oynar. Buna ek olarak romanda yazarın ustalığı sayesinde karakterlerin dili ustaca işlenir. Aynı şey eserin konusu ve kompozisyonu için de söylenebilir (Yuldoshev, 2006:48).

Özbek Sovyet edebiyatında 1930'lu yıllarda yazılan romanlardan biri de Abdullah Kahhar'ın "Serap" (1937) adlı romanıdır. "Serap" Özbek edebiyatında toplumcu gerçekliğin tasvirine adanan ilk romandır. 1920'lerin sonlarında milliyetçiler ile Sovyet rejiminin destekçileri arasındaki sınıf mücadelesi ve bu mücadelede ikinci gruba mensup kişilerin milliyetçilere karşı kazandığı üstünlük, gerçekçi bir şekilde anlatılmaya (Mirzayev, 2005:28) ve okuyucuya inandırılmaya çalışılır.

1930'lu yıllarda kaleme alınan bir diğer roman ise Hüseyin Şems'in "Düşman" eseridir. Hüseyin Şems'in "Kolhoz çiftliklerinde çalışan işçilere ithaf ettiği" romanı, Özbekistan'da kolhoz çiftliklerin inşası sırasında yaşanan olayları anlatır. Eserde sınıf mücadeleleri, kolhoz karşı kişilerin kolektif çiftliğe yönelik eylemleri, gizli düşmanların ortaya çıkarılması ve kolhoz çiftliklerinin güçlendirilmesi gibi konular gerçekçi bir üslupla anlatılmaya çalışılır (Mirzayev-Daniyarov, 1978: 124). Hüseyin Şems'in bir diğer eseri olan "Hukuk" romanında ise Ekim Devrimi arifesinde, sosyalist devrim günlerinde ve Sovyet iktidarının ilk yıllarındaki gerçek hayat yansıtılmaya çalışılır. Eserde özellikle işçilerde sınıf bilincinin gelişmesi gibi temalar tasvir edilir.

Özbek nesri için 1930'lu yıllarda hikâye, deneme, öykü ve roman alanında önemli başarılar elde ettiği ve toplumcu gerçekçilik yönteminin Özbek nesrinin kurucu yöntemi haline geldiği söylenebilir. Özbek nesrinin bu başarısı, yazarların toplumcu gerçekçilik yöntemine hâkim olmaları, hayatı derinlemesine incelemeleri, klasik Özbek edebiyatını doğru yorumlamaları ve sözlü halk eserlerinden yararlanmaları sonucu olmuştur. Her birinin kendine has bir tarzı olmasıyla birlikte Abdullah Kadiri, Musa Oybek, Sadrettin Ayniy, Gafur Gulam, Abdullah Kahhar, Hüseyin Şems gibi yazarlar toplumcu gerçekçilik yöntemine göre yazmışlardır.

Bunun dışında 1930'lu yıllarda Sovyet yazar örgütlerinin SSCB Yazarlar Birliği çatısı altında birleştirilmesi (1934), Sovyetlerin hüküm sürdüğü halklar arasındaki edebi ilişkilerin tek merkezden kontrol edilmesine ve Özbek yazarlarına gerçekçilik edebiyatının örneklerini derinlemesine kaleme almalarını sağlar.

4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Özbek Şûra Edebiyatı (1941-1945)

İkinci Dünya Savaşı (Özb. Ulug Vatan Urushi)'na katılım, Sovyet edebiyatında Sovyet hakimiyetindeki her yazara devlete karşı bir "vicdani görev" olarak gösterilmiştir. Bundan dolayı SSCB içindeki tüm halklarının yazarları bu mücadelede aktif rol almaya (Mirzayev, 2005:34) zorlanmıştır. Binden fazla yazar doğrudan orduya katılıp savaşmış ya da cephe gazeteleri için çalışmıştır. Bu yazarlar askerî muhabir olarak siperden siperde dolaşmış, muharebe görevleri gerçekleştirmiş ve Sovyet askerlerini savaşa teşvik etmiştir. Bunun sonucu olarak savaş, Sovyet edebiyatının temasında ve ideolojik içeriğinde büyük bir değişikliğe sebep olmuş ve sosyalist vatanın savunulması temaları, Sovyet yazarlarının eserlerinde ana unsur olarak ortaya çıkmıştır.

1930'lu yıllarda Sovyet edebiyatının ana ve öne çıkan teması olan "emek" teması, İkinci Dünya Savaşı sırasında yerini Sovyet vatanseverliğini ve kahramanlığını yansıtan savunma temasına bırakır. Bu dönemde yazarlar, Sovyet egemenliği altındaki halkın düşmana karşı mücadelesini ve cephe gerisindeki fedakarlıklarını anlatarak Sovyet yurtseverliğini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu durumdan Özbek halkı ve edebiyatı da etkilenmiş, savaş sırasında Sovyet zaferini sağlama adına çaba göstermeye zorlanmışlardır. Bunun sonucu olarak Özbek yazarlarının bazıları cephe silahlarıyla, bazıları da masa başında kalemleriyle düşmana karşı savaşmışlardır (Nurmuhammedov, 1983), (Yuldoshev, 2013:93).

Savaş yıllarında Özbek gerçekçi öykücülüğü, savaşın önemli temalarını yansıtan yeni eserlerle zenginleştirilmiş, Abdullah Kahhar, Gafur Gulam ve Aydın gibi yazarlar bu hikâyecilik türünde zengin eserler vermişlerdir. Abdullah Kahhar, cephe önü ve arkasının birliğini, vatan sevgisini ve kahramanlığını hikâyelerinde anlatmış, savaşa giden “kardeşleri” için kolhoz çiftliklerinde çalışan insanların gerçekçi görüntülerini yansıtmayı amaçlamıştır (Mirzayev- Daniyarov, 1978:163).

Savaş yıllarında Musa Oybek, “Güneş Kararmaz” (1943) adlı romanının vatanseverliği konu alan bazı bölümlerini yayımlar ve tarihî-biyografik tarzda yazılmış ünlü “Nevai” romanını (1944) yazar. 1945 yılında SSCB Devlet Ödülü’nü kazanan ve Özbek romancılığının itibarını arttıran bu eser, Sovyet egemenliği altındaki hemen hemen tüm dillere ve bazı yabancı dillere çevrilir. Musa Oybek, eserinde 15. Yüzyılın büyük hümanist ve devlet adamı Ali Şir Nevai imajını oluşturur (Oybek, 2004:5-489). Romanda Nevai imajı, vatanını ve halkını düşünen büyük bir figür olarak gerçekçi imgelerle tasvir edilir. Romanda Alişer Nevai’nin şahsında, halkın hayatını kolaylaştırmaya çalışan ve halkı önemseyen 15. yüzyılın ileri görüşlü bir devlet adamı imajı çizilir. Eserde büyük şair ve düşünür Ali Şir Nevai’nin anadili olan Türkçeye karşı olan olumlu tavrı ustalıkla işlenir. Şair ana dili olan Türkçeyi çok sever. Türkçenin güzel ve zengin bir dil olduğunu inkâr edenlere karşı mücadele eder. Türk dilinin zenginliğini ortaya koyan eserler üretir. Bunun yanında Oybek’in de romanında çok açık bir şekilde ifade ettiği gibi Nevai diğer dillere karşı ayrımcılık yapmaz (Mirzayev-Daniyarov, 1978:168).

Bu bilgilere dayanarak, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Özbek nesrinin, devrin gereksinimlerini karşılayan ve önemli fikirleri ustaca ifade edebilen hikâye ve romanlarla zenginleştirildiği görülür.

5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yıllarda Özbek Şûra Edebiyatı (1945-1956).

İkinci Dünya Savaşı’nın Sovyetlerin zaferiyle sona ermesiyle Sovyet edebiyatı, genç neslin komünist ruhla yetiştirilmesi rolünü üstlenir. Bu durum Sovyet egemenliği altındaki halkının kurgu ve sanata olan talebini de artırmış, yeni dönemde edebiyatta da yeni talepleri beraberinde getirir. Bu nedenle Komünist Parti Merkez Komitesi edebiyat ve sanatın daha da gelişmesini amaçlayan bir dizi karar alır.

Bu dönemde kozmopolitizm ve ulusal sınırlama teorisiyle mücadelede ciddi hatalar ve eksiklikler yapıldığı bilinmektedir. Örneğin; Özbekistan’ın bir bölgesine veya şehrine ithaf edilmiş eserler kaleme alanlar kimi zaman ulusal kısıtlamalarla etiketlenirken, kimi zaman Alpamış destanı ve Babür’ün eserleri gibi Özbek halkının en değerli ve mükemmel edebî ürünleri olan eserleri yabancı bir ruhun ürünü gibi sunmaya çalışarak Özbek ulusal kültürünün geçmişini nihilist bir şekilde inkâr edecek kadar ileri gidilir (Mirzayev-Daniyarov, 1978:182).

Özbekistan İkinci Sovyet Yazarları Kongresi’nden 15 yıl sonra 10 Ağustos 1954’te Taşkent’te Üçüncü Cumhuriyet Yazarları Kongresi düzenlenir. Kongrede Özbek Sovyet Yazarlar Birliği Başkanı Uygun (Rahmatulla Otakoziyev) tarafından “Özbek Sovyet Edebiyatının Durumu ve Görevleri” başlıklı bir sunum tartışmaya açılır. Sunumu yapılan raporda, Özbek Şûra Edebiyatının son 15 yılda benzeri görülmemiş başarılarla imza attığı belirtilmesinin yanında Özbek Şûra Edebiyatının bazı eksikliklerine dikkat çekilir ve Özbek yazarlarının gelecekteki görevleri belirlenir (Mirzayev, 2005:44).

720 delegenin katıldığı ve pek çok yazarın ağırlandığı SSCB’nin İkinci Tüm Birlik Yazarlar Kongresi 15-26 Aralık 1954’te yapılır ve Sovyet edebiyatının durumu özetlenerek yazarların gelecekteki görevleri belirlenir. Kongrede, toplumcu gerçekçilik yöntemine dayalı Sovyet edebiyatının geliştirilmesine, eserlerde çağdaş kahraman ve imgelerin yaratılmasına, yüksek idealizm ve sanatın geliştirilmesine özel önem verilmesi (Mirzayev- Daniyarov, 1978:183) talimatı verilir. Genel olarak bu dönemde Özbek yazarlar Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin verdiği görevler doğrultusunda eserler yazmaya çalışırlar.

Aynı zamanda bu dönemde halkın edebiyata ve sanata ağırlık veren talepleri de artar. Ancak bu dönemde edebiyatın ve sanatın gelişmesini engelleyen çeşitli baskıların olduğunu da söylemek gerekir. Komünist ideoloji, bireylerin yaratıcılığını açıkça bastırılmış veya tamamen ortadan kaldırmıştır. Komünist Parti yazarlara baskı uygulamış ve takip ettirerek gözetim altında tutmuştur. Şeyhzade, Said Ahmet, Şuhrat, Şükrullah gibi yetenekli yazarlar haksız yere hapsedilmiş, bazı yazarlar ise uzak yerlere sürgün edilerek sindirilmek istenmiştir. Musa Oybek, Mirtemir, Turâb Tola, Mirkerim Asım gibi yazarlar “milliyetçi” oldukları gerekçesiyle etiketlenmiştir. Sadece yazarlar değil, millî edebî mirasa ve folklorla yönelik “nihilist” bir yaklaşım bu dönemde ortaya çıkmıştır. “Çatışmasızlık teorisi” üretim faaliyetlerini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bu teoriye göre Sovyet yaşamının olumsuz ya da zıt yönlerini değil, yalnızca olumlu yönlerini göstermek gerekiyordu. Yaşamla insan arasındaki zıtlıkları-çatışmaları göstermek topluma karşı düşmanlık olarak algılanıyordu. Siyasetin edebi faaliyetlere bu kadar rahat müdahalesi sonucu, edebiyat faaliyetlerinde yazarlar ve sanatçılar üzerinde ciddi olumsuz etkiler bırakmıştır (Yuldoshev, 2013:101).

Özbek edebiyatında savaştan sonraki son yıllarda üretilen eserlerin çoğu mensur eserlerdir. Bu dönemin nesri hem ideolojik hem de sanatsal açıdan üst düzeyde yazılmış pek çok eserle zenginleştirilir. Bu durum, daha önce Özbek edebiyatının gündelik bir türü olarak değerlendirilen nesir alanında canlı bir değişimin ve dönüşümün yaşandığını göstermektedir.

Bu dönemin anlatı ve roman türlerinde modern temalar hakimdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda Abdullah Kahhar “Koşçınar”, Parda Tursun ise “Hak Yol” eserlerini yazar. Bu iki eser, Özbekistan'da sosyalist bir toplum inşa etme tarihindeki önemli olayları ve karakteristik aşamaları yansıtmasıyla bilinir. Parda Tursun'un “Öğretmen” (1951) adlı romanı ise, Özbekistan'da yeni bir entelektüel sınıfın oluşum tarihini anlatmaya adanmış ilk büyük ölçekli romandır. “Öğretmen” romanının çatısı, Ekim Sosyalist Devrimi'nin arifesinde baskı ve adaletsizliğin yükselişi, köylü kitlelerin yoksullaşması, Ekim Devrimi'nin zaferi, yeni bir Sovyet entelijansiyasının ortaya çıkışı, kolhoz çiftliklerin kurulması, burjuva sınıfının ortadan kaldırılması, kadınların özgürlük mücadelesi gibi dönemin toplumsal meseleleri, eserin ana karakteri Elmurad'ın hayatı ve başından geçen olaylar üzerinden anlatılır (Mirzayev-Daniyarov, 1978:203).

Abdullah Kahhar'ın “Koşçınar Işıkları” (1951) adlı romanı Özbekistan'da örnek bir kolhoz çiftliğinin inşası temasına ayrılmıştır. Abdullah Kahhar, romanında halk dilini kullanma konusunda büyük bir ustalık gösterdiği için romanın dili oldukça mecazi içeriklerle doludur. Yazar Askad Muhtar'ın ilk romanı “Kızkardeşler” (1955) de bu dönemin önemli bir ürünüdür. “Kızkardeşler” romanı, Özbekistan'da yeni tip işçi sınıfının oluşum sürecini, Özbekistan'da sosyalist sanayinin ortaya çıkışını ve kadınların sanayileşmedeki rolünü gösterebilmesi adına önemlidir (Mirzayev- Daniyarov, 1978:208).

Bunun yanında savaştan sonraki dönemde Özbek nesrinde dönem için modern temalara keskin bir dönüş yaşandığını belirtmek gerekir. Bu dönemde pamuk tarımını geliştirme, kurak arazilere su getirme, su rezervlerini faalleştirme ve kolhoz ekonomisini güçlendirme temaları eserlerde görülür. Bunun sonucu olarak sosyalist köyler inşa etmek için canla başla çalışan yeni tip çağdaş insanların görüntüleri eserlerde ön plana çıkar. Musa Oybek'in “Altın Vadiden Esintiler” (1950) romanı, sosyalist köy hayatını ve 50'li yılların genel tasvirini görebilmemizi sağlayan ilk romandır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki son dönemde Özbek nesir yazarları modern sosyalist sanayi temasını ve modern sosyalist işçi imajını oluşturma çabalarına girerler. Örneğin; Askad Muhtar'ın “Nehirlerin Birleştiği Yerde” (1950) ve Mirmuhsin'in “Cemile” (1953) adlı romanları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki son yıllarda Özbek işçilerin yaşamlarını ve çalışmalarını anlatır.

Genel olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki son dönemde Özbek nesri, bazı eksikliklere rağmen, dönem için güncel konuları genişletme, partinin ideolojik konumunu güçlendirme çabalarıyla toplumcu gerçekçilik temelinde gelişmiş ve büyümeye devam eder.

6. Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi Sonrası Dönemde Özbek Şûra Edebiyatı (1956-1991)

Komünist Partinin 20. Kongresinden (1956) sonra SSCB’de içinde yaşayan halkın maddi ve manevi hayatında yeni gelişmeler yaşanır. Partinin 22. Kongresinde kabul edilen Sovyetler Birliği Komünist Partisi Programı, Sovyet edebiyatının hayattaki yerini, genç neslin komünist ruhla yetiştirilmesindeki rolünü, temel özelliklerini ve Sovyet edebiyatının ana gelişme yollarını açıkça ortaya koyar (Mirzayev- Daniyarov, 1978:227).

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, edebiyat ve sanat eleştirisinin gelişimine önem vermenin yanı sıra, genç yazarların yetiştirilmesini de önemli bir parti ve devlet işi olarak görür. Bu özen, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin “Genç Yazarlarla Çalışmaya İlişkin” (1976) kararında açıkça ifade edilir. Bunun sonucu olarak o yıllarda Özbek yazarlarının saflarına pek çok genç şair ve yazarlar da katılır. Bunda partinin genç yazarlara olan yoğun ilgisi belirleyici rol oynar. Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi düzenli olarak genç sanatçılarla ilgilenir ve bu alanda yeni faaliyetler düzenleyerek (Mirzayev-Daniyarov, 1978:229) şair ve yazarları ideolojiye uygun eserler vermeye teşvik eder.

Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin cumhuriyetçi yazarların kongrelerine gönderdiği mektuplarda Özbek edebiyatının temel görevleri ve gelecek planları açıkça tanımlanır. Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi 7. Cumhuriyetçi Yazarlar Kongresine gönderdiği mektupta ise, Leninist partizanlık ve halkçılık ilkelerine bağlı kalmanın, toplumsal gerçekçilik ilkesini geliştirmenin ve yabancı burjuva ideolojisine karşı savaşmanın Özbek yazarların asli görevi olduğu belirtilir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi sonrasındaki dönemde ülkenin manevi hayatında her alanda keskin bir dönüş yaşanmaya başlanır. 1956 yılında Fıtrat, Abdulla Kadiri, Süleyman Çolpan, Osman Nasr gibi zulmün kurbanları beraat eder. Toplumdaki bu değişimler edebiyat hayatını da etkiler (Mirzayev, 2005:56-57).

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nden sonraki dönemde Özbek nesri gelişmeye devam eder. Musa Oybek, Abdullah Kahhar, Şeref Raşidov, Hamid Gulam, Askad Muhtar, Mirmuhsin, Rakhmat Fayzi, Mirzakalon İsmaili, Said Ahmad, İbrahim Rahim, Pirimkul Kodirov, Odil Yakubov, Hâkim Nazir, Sunnatullah Anorboev, Yoldoş Mukimov, Yakubcan Şükürov gibi yazarların eserleri Özbek nesrinin gelişmesinde önemli katkılarda bulunur. Aynı zamanda genç yazarların edebî hayata adım atmaları Özbek nesrinin gelişimi üzerinde önemli bir etki sağlar.

Bu dönemin nesri özellikle de roman ve öykü gibi ana türler çok hızlı bir şekilde gelişir. Eserlerde modern temaların tasvirine odaklanılmasıyla çağdaş gerçekçi görüntüler ortaya çıkarılarak bu alanda önemli başarılar elde edilir. Bunun dışında yazarlar gündelik Özbek yaşamındaki önemli değişiklikleri yansıtmaya özellikle dikkat eder ve psikolojik analizi ustalıkla kullanırlar (Mirzayev- Daniyarov, 1978:256).

Bu dönem romanının gelişmesinde Odil Yakubov'un “Uluğbek Hazinesi” adlı romanı önemli bir yere sahiptir. Büyük devlet adamı ve bilim insanı Uluğbek hakkında farklı türlerde birçok eserin yazıldığı bilinir. Odil Yakubov ise bu eserinde söylenenleri tekrarlamadan, henüz söylenmemiş ama söylenmesi gereken özellikleri bulup yazar ve Uluğbek imajının yeni yönlerini ortaya çıkarır (Yokubov, 1994:3-334). “Uluğbek Hazinesi” romanında Uluğbek ve Ali Kuşçu gibi bilim adamlarının karakteri, kişisel nitelikleri ve büyük hizmetlerinin yanı sıra saray hayatı, aydınlanma ile cehalet, bilim ile din arasındaki mücadele ve o dönemdeki Maveraünnehir halkının yaşamı anlatılır.

Mirzakalon İsmaili'nin “Fergana Şafağa Kadar” üçlemesi ise, geçmişte halkın zorlu yaşamını, yöneticilerin ve yerel sömürücülerin baskısına karşı protestoyu ve ilk devrimci hareketleri göstermeye adanır. (Mirzayev- Daniyarov, 1978:261). Hamid Gulam'ın iki kitaplık romanı Meşel'de ise 20'li yıllarda Özbek halkının yaşamı, işçilerin ve yoksul köylülerin

milliyetçilere karşı Sovyet egemenliğini güçlendirme mücadelesi anlatılır. Romanda su reformu, o dönemin şehir ve köylerindeki yaşam, keskin sınıf mücadeleleri gerçekçi bir şekilde aktarılmaya çalışılır (Mirzayev, 2005:63).

Büyük Vatanseverlik Savaşı gerçeğini tasvir etmeye yönelik eserler arasında büyük yazar Oybek'in "Güneş Kararmaz" (1959) adlı romanı da bu dönemde öne çıkar. Eserde Lenin'in kişiliğinin sık sık övüldüğü, Özbek, Kazak, Kırgız, Azeri, Tacik, Ukraynalı ve Rus gibi farklı milletlerden insanların savaşta gösterdikleri kahramanlıklar ve onların çabaları anlatılır. Romanda Rusça ifadelerle çokça yer verilmekte, Rus kültürünün benimsenmesi adına halkın yaşam tarzına uymayan durumların nasıl normalleştirilmeye çalışıldığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Komünist sistem tarafından yaratılmaya çalışılan dinden uzak, ateist insan tipinin kahramanlar tarafından benimsenmeye çalışıldığı göze çarparken, romanın birçok yerinde bu konu vurgulanmış ve bu bağlamda eserde halk inançları aşağılanmıştır (Karatuğ, 2016:3).

Yukarıda bahsedilen eserlerde Özbek halkının nitelikleri, o günün yaşam koşulları ve komünist ideolojiyle yoğrulmuş olaylar derin bir toplumcu gerçekçilik yöntemi ile karakterize edilmeye çalışılır.

Askad Muhtar'ın Çınar romanı ise büyük, kadim, kültürlü, çalışkan ve asil bir Özbek ailesini anlatır. Üyelerinin her biri halkın hayatındaki belirli bir sınıfı temsil eder. Bu aile güçlü ve kadim bir çınar ağacı gibi kökleri toprağın derinliklerinde olan Özbek halkının yansımasıdır (Muhtar, 1969:2). Yazar Pirimkul Kadirov "Üç Kök" adlı romanında Mahkam, Sergey, Açıl, Gavhar gibi karakterler üzerinden öğrencilerinin yaşamı, çalışmaları ve hayalleri ortaya koyarken "Diyamet" eserinde ise o günkü Özbek halkının anlamlı yaşamını ve özverili çalışmasını "Diyamet" adlı romanında ustalıkla yansıtır (Yokubov, 3-375).

Bu bilgilere dayanarak, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi sonrasında Özbek nesrinde özellikle roman türünün geliştiği görülmektedir. Okuyucuların ilgisini çekecek önemli temalar üzerine onlarca roman oluşturulmuş, Özbek edebiyatındaki karakter çeşitliliği, Özbek halkının yeni gerçekçi kahramanlarla zenginleştirilmiştir. Aynı zamanda yazarların sanatsal becerilerinin, karakter oluşumunun ve genel seviyesinin de bu dönemde arttığı söylenebilir (Mirzayev- Daniyarov, 1978:280).

7. Sonuç

Toplumdaki sorunları görerek eserinde oluşturduğu "kurtarıcı" vazifesindeki "ideal tip" kahraman üzerinden sosyalist toplum düzenini kurmak amacıyla yazara kalemini kullanma vazifesi veren toplumcu gerçekçilik akımı Rusların Türkistan coğrafyasına girmesiyle özellikle de Ekim Devriminden sonra Özbek edebiyatında kendini göstermeye başlar.

Köklü bir geçmişe ve geleneğe sahip olan Özbek Edebiyatında toplumcu gerçekçiliğin ilk örneği Hamza Hakimzade Niyazi'nin "Zengin ve Hizmetçi" adlı draması olarak gösterilir. Özellikle Musa Oybek ve Abdullah Kahhar gibi Özbek yazarlar, sanatsal şaheserler yaratmak için toplumcu gerçekçilik yöntemini kullanmışlar, Rus edebiyatından ve bu yöntemin kurucusu Maksim Gorki'den etkilenecek onun eserlerini örnek almışlardır. Tüm Birlik SSCB Yazarlar Kongresi'nin talimatlarıyla şekillenen Özbek Şûra Edebiyatı, parti ve hükümetin yönlendirmesiyle İkinci Dünya Savaşı sırasında "sosyalist vatanın" savunulması gibi temalara odaklanmak zorunda kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Özbek Şûra Edebiyatı temsilcilerine dönem için modern konulara yönelmesi talimatı verilmiştir. Komünist ideolojiye sahip genç yazarların milliyetçilerle sosyalistler arasındaki mücadelelerine yer verildiği eserlerle zenginleşen SBKP 20. Kongresi sonrası dönemde Özbek edebiyatında psikolojik eserler de kendini gösterir. 1980-1991 yılları arasında duraklayan Özbek Şûra Edebiyatı, Özbekistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla etkisini kaybetmiştir.

Kaynaklar

Bunarcıoğlu, D.S. (2008). *1966-1967 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cömert, S. (2013). *1946-1954 Dönemi Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Diñçer, F. (2008). *1968-1969 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karatuğ, T. (2016). *Sosyalist Realizm İlkesi Bağlamında Oybek'in "Quyosh Qoraymas" Adlı Eserinin İncelenmesi (İnceleme-Aktarım-Tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kocaoğlu, T. (1996). Çağdaş Özbek Şiiri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1, TDK, Ankara, 3-53.

Lenin, V. (1953). *Sochineniya*, 29.

Mirzayev, S. (2005). *XX. Asr Uzbek Adabiyoti*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi Nashriyoti.

Mirzayev, S. ve Daniyarov, H. (1978). *Uzbek Sovet Adabiyoti*. Toshkent: Ukutuvchi Nashriyoti.

Oktay, A. (2000). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. İstanbul: B/F/S Yayınları.

Oybek, M. (2021). *Qutlug Qon*. Toshkent: Zukko Nashriyoti.

Sodik, S. (1976). *History of Uzbek Soviet Literature*. Toshkent: Ukutuvchi Nashriyoti.

Sulton, İ. (1977). *İnkilob va Adabiyot*. Toshkent: Gofur Gulom Adabiyot va Sanat Uyi.

Tunalı, İ. (1993). *Marksist Estetik*, İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.

Yashin, K. (1976). *Partiya va Xalq Xizmatida*. Ozbek Tili va Adabiyoti Jurnali 4.

Yokubov, H. İ. ve Mamajonov S. (1971). *Uzbek Sovet Adabiyoti Tarihi, II. Cilt*. Toshkent: Uzbekiston SSR Fan Nashriyoti.

Yokubov, O. (1994). *Ulugbeg Hozinasi*. Toshkent: Adabiyot va Sanat Nashriyoti.

Yuldoshev, K. (2006). *Yonik Suz*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi Nashriyoti.

Yuldoshev, M. (2013). *Çağdaş Özbek Edebiyatı II*. (Ed. Akpınar, Y., Ağca, F.) Türk Edebiyatları II. 1. Baskı. Eskişehir: AÖF Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.